

Токушева Т.С.

С. КАРАЧЕВДИН ПОВЕСТЬ ЖАНРЫНДАГЫ ЛИРИЗМДИН КОЛДОНУЛУШ
ЧЕБЕРЧИЛИГИ

Токушева Т.С.

МАСТЕРСТВО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛИРИЗМА С. КАРАЧЕВА
В ЖАНРАХ ПОВЕСТИ

T.S. Tokusheva

MASTERY OF S. KARACHEV'S LYRICISM IN THE GENRES OF NOVELS

УДК: 8-1/14

«С.Карачевдин повесть жанрындагы лиризмдин колдонулуш чеберчилиги» деген макалада лиризм сюжеттик-композициялык компонент катары кол жазма адабияттын үлгүлөрүндө колдонулуп келгендиги жана салттуу композициялык элемент катары ХХ кылымдын 20-жылдары пайда болгон профессионалдык адабияттын прозалык үлгүлөрүндө да өз кызматын аткара баштагандыгы аныкталды. Мындай фактордун өзү лиризмдин чыгармадагы сюжеттик-композициялык түзүлүшкө өтмө катар аралашуусу чыгарманын лирикалык табиятын түзүүгө, көркөм тексттин бөтөнчөлүгүн көрсөтүүгө шарт түзөөрү белгиленди.

Негизги сөздөр: лиризм, лирикалык проза, лирикалык повесть, лирикалык каарман, лирикалык чегинүү, көркөм деталь, экспрессивдүүлүк, композиция.

В статье «Мастерство использования лиризма С.Карачева в жанрах повести» лиризм, как сюжетно-композиционный компонент использовался и в образцах рукописной литературы, а в профессиональной прозе он возник и начал функционировать как традиционный композиционный элемент с 20-х годов ХХ века. Отмечено, что фактор влияния лиризма в сюжетно-композиционный строй произведения создает благоприятную лирическую содержательность, подчеркивает особенность художественного текста.

Ключевые слова: лиризм, лирическая проза, лирическая повесть, лирический герой, лирическое отступление, художественная деталь, экспрессивность, композиция.

In the article “Mastery of S. Karachev’s lyricism in the genres of novels” thus, it is revealed that the lyricism, as the plot-composite components used and in samples of handwritten literature, but in professional prose he arose and began to function like a traditional composite element since 20 years of ХХ century. Noted, that the impact factor of lyricism in the plot-composite structure of the work provides a fertile lyrical richness, emphasizes the singularity of a literary text.

Key words: lyricism, lyric prose, lyric novel, lyric hero, lyric digression, artistic detail, expressiveness, composition.

Теориялык жактан аныкталган лиризм кыргыз повесттери жарала баштаган 20-жылдардагы кара сөз түрүндөгү чыгармаларда жетиштүү эле колдонулганын байкайбыз. Даяр мүнөзүндө колдонулган лиризм прозалык чыгарманын адабий-көркөм наркына, автордун аны андаштыруу касиетине, чеберчилигине жараша адабий-фольклордук жана башка булактардан кабыл алынышына ылайык формасында орун алуу менен чектелген. Маселен, повесть жанрында лиризмди биз С. Карачевдин «Эркисиз күндөрдө» чыгармасынан кездештиребиз.

«Эркисиз күндөрдө» повести ошол доор талап кылып турган саясий заказдан жаралган, чыгарма ошол мезгил үчүн маанилүү болуп турган советтик саясаттын кызматында туруп, аялдар азаттыгына арналган чыгарма. Ошондуктан лиризм жаштардын сүйүү сезимдерин чагылдырууда, Жыпар менен Жунустун мамилесин сүрөттөөгө арналган окуяларда, алардын каттарында орун алат да, доор талап кылып турган идеологиялык духту берүү аракетинде турат. Ошол себептен лиризм адабий чыгарманын ажарын ачып турган көркөм-эстетикалык бийиктикке жетпестен, кандайдыр бир саясий мааниге ээ болуп берүүчү өз доорундагы актуалдуу тематиканын сүрөттөлүшүнө көмөк болгон көркөм каражат катары кала берет. Тематикасы боюнча «Эркисиз күндөрдө» повестинде эки жаштын сүйүү мамилелери сүрөттөлүш жагдайы коюлгандыктан, анда авторго Жунус менен Жыпардын кыялданууларын, романтикалык маанидеги сезимдерин чагылдырууга лиризм белгилүү бир деңгээлде көмөктөшүп турат. Лиризм автордук баяндоолордо, пейзаждык сүрөттөлөрдө, айрым учурларда каармандын жан дүйнөсүн ачып берүүгө аракеттенген психологиялык кырдаалдарда үзүл-кесил болсо да маанилүү кызмат аткарат. Мисалы, «**Ачык аяз, күзгү түн...**»

Учу-кыйыры билинбеген, жайылган жазык теңизинин кучагында жаркырап-жайнап ай мелтирейт. Табиятты күмүш нурга чөмдүрүп, акырын, салмак менен кучагын жайып, жалтырап кетип бара жатат.

Ай нурунун жерге себилген жанга жагымдуу, көзгө көрүнүктүү, сүттөй аппак шооласы менен жымжырттык ичине көмүлгөн жер жүзү жашырып, терең бир сыр ичинде термелип, көргөн бир жандын көңүлүн кытыгылап, боюн балкытып, черин таркатып, өчпөс-түгөнбөс шаттык, кубаныч туудурат.

Суулар, талаалар, токойлор айдын ажардуу нуру астында тынччылык, сырдуу, сыйкырлуу муңга оролуп ширин, таттуу уйкуга берилген.

Күз мезгилинин көңүлсүз боштугу, ич күйдүргөн көрүнүштөрү түнкү айылдын жарыгы менен аралашып, жер жүзүн башка бир түс, башка бир ыраңга киргизген...

Автор бул жерде «лирикалык чегинүү» жасап, пейзаждык сүрөттөөдө алдыда боло турган кандайдыр бир ойду купуя берип жатканы байкалат. «**Ачык аяз, күзгү түн...**» деген пейзаждык сүрөттөөнүн биринчи сөз айкашы менен мурдатан адабий чыгармаларды элдик оозеки чыгармачылыкка, кол жазма

адабияттын үлгүлөрүндө кеңири колдонулуп, көндүм болуп калган, «ачык аяздын суугундай», кандайдыр бир ызгардын тургандыгын окурманга туюндурут. Андан кийинки сөз айкашындагы өтмө мааниге көңүл бурсак, «күзгү түн...» демек, күздөй саргарып бараткан өмүрдөгү караңгылыкты (түн) окурманга купуя сездирет. Окурман повесттеги композициялык элемент катары көрүнгөн, жогоруда аталган сүйлөмдө мындай маани бар экендигин кантип билет?

Биринчиден, бул повесть пайда болгонго чейин адабий чыгармачылыктын ага чейинки түрлөрүнө – фольклордук адабияттарда пейзаждык сүрөттөөнүн мындай ыкмалары – пейзаждык көрүнүштөрдөгү, ар кандай абалга өтмө маани берүү аракеттери колдонулуп келгендиктен, окурман кабылдоонун мурдагы көрөңгөлөрүнө таянуу менен берилген сүйлөмдө башка маани бар экендигин боолголой алат.

Экинчиден, сүйлөмдөн кийин көп чекиттин (...) коюлушу анда андан ары да бир топ маани мазмун жаткандыгын билдирип турат.

Үчүнчүдөн, автор окурманды андан ары айтылуучу ойго, чыгарма берилүүчү идеяга карата белгилүү бир «даярдыктан» өткөрүү үчүн композициялык элемент катары сунушталып жаткан пейзаждык сүрөттөөнү андан ары «тереңдетип», ал жердеги ойду жаратылыш кубулушу менен жуурулуштура берүүгө аракеттенет. Айдын «жанга жагымдуу» көрүнүшүнө «терең бир сырды терметип» бериши, «ачык аяз» менен «күзгү түндүн» өзүндө өтмө маани жаткандыгын ачыкка чыгарат. Ал өтмө маани андан ары автордук баяндоо төмөнкүдөй тереңдетилет:

...Жымжырт, тынччылык теңдиги бара-бара өзгөрө, бузула баштады. Алыста, алда кайда, бирөөнүн мундуу, угумдуу үн менен созуп-созуп муңканып айткан ыры угулгансыды... Зарыккан, камыккан көңүл менен жүрөктүн эң терең түпкү, ички жерлеринен чыккан муң-зар, калың жымжырт арасынан толкунданып, угулаар-угулбас.

Бул муң, бул зар, ал үн... ал адамдын аргасы кеткендеги үнү.

Бул – көк мелжиген аскар тоолордо убайымсыз, кайгысыз таштан-ташка секирип, көк кашка булактардын тунук суусун ичип, сансыз көк шибердин көгүн оттоп жүргөн кийиктин, ырайымсыз мергендин огуна дуушар болуп, карагаттай кара көздөрүн, моймолжутуп карагандагы каргыш үнү...

Бул – табиятты мундуу үнү менен таң калтырып, угумдуу күүсү менен эритип, **таңшып-таңшып сайраган булбулдун ашык жары кызыл гүлдүн таң алдындагы ачылганын көрбөй калган кездеги заардуу – мундуу, дарттуу арманы...** [1] деген пейзаждык сүрөттөөлөр менен ширелишкен автордук баяндоо толугу менен лиризмге чөгөрүлүп берилгенин далилдөө кыйынчылыкка турбайт.

Бул жердеги лиризм чыгарманын пафосун берүүдө бир топ маанилүү иштерди аткарып турганы анык. Лиризм чыгарманын курулушуна маанилүү роль ойногон пейзаждык сүрөттөө, автордук баяндоо сыяктуу элементтерге кошумча түс берүү менен гана чектелбестен, ал автор бере турган идеяны жетектеп турган фабуланын өзү катары да көрүнөт. Демек,

автор чыгармада эмне идеяны айткысы келип турса, анын баары мына ушул жердеги лиризмде толугу менен камтылат, чыгарманын жүрүшүндө окуялар кандай өңүгө тургандыгы, эмне маселелер карала турганы, негизги идея эмне жөнүндө болору мына ушул лиризмге сугарылган пейзаждык сүрөттөөлөр менен автордук баяндоолордо даана туюндурулат. Мисал келтирели: «Үн басылды...» [2].

Бул эмне деген үн, анын аягы эмне болоор экен деген суроо коюлат окурмандын алдына. Ага автор лиризмге сугарылган төмөнкүдөй эмоционалдуу-экспрессивдүү сүйлөмдөр менен жооп берет. «Кулак, мурунду кескендей болуп тегерек мурунку калыбына түштү, табиятты баштагыдан бетер шумдуу, коркунучтуу салмак басты.

Жердин үстү кара кочкул түскө кирип, калың, кара көлөкө менен оролуп, кабагын карыш салып, капа болгон өңдөнүп, акырындап караңгылыктын кучагына кире баштады» [3].

Автор тарабынан мына ушул жерде берилген лиризмдин подтексттүү мааниси окурманга чыгарманы толук окуп чыкканда түшүнүктүү болот, бул жердеги лиризм бир гана пейзаждык сүрөттөө жана автордук баяндоо менен чектелип калбастан, автордун чыгармада бере турган оюн, чыгарма айтууга камынган пафосун да көрсөтүп жаткандыгы менен айырмаланат. Чыгарма ушул лиризм аркылуу турмуштук оор драматизмге ээ болгон эки жаштын ички сезим-туюмунда кала берген лирикалык сезимдерди чагылдырууга аракеттенген болсо, мына бул пейзаждык сүрөттөөлөр повесть ичине каткан автордук идеяны берүүдө бир топ маанилүү кызмат аткарат. Автордук баяндоо, пейзаж, ал тургай айрым сүйлөмдөр менен жуурулуша берилген лиризм көркөм каражаттардын артында белгилүү бир пафосту – автор маанисин ачып түшүндүрүүгө аракеттенген социалдык мазмунду ачууда аракеттенип жатканын окурман чыгарманы андан ары окуганда түшүнөт.

Маселен, анда 63 жаштагы Мамырбай «төшөк жаңыртканга» ниеттенип, үч катындын үстүнө дагы токол алмак болгону, Кендирбайдын кызына – Жыпарга куда түшкөнү, Кендирбай ажынын «чынжырлуу», «дөөлөттүү», «кадырлуу» манап менен куда-сөөктөшө турганына жетине албай сүйүнгөнү, өзү менен жашташ болсо да Мамырбайга эрке кызын токол кылып берүүгө макул болгону аркылуу Жыпардын тагдырында «ачык аяз» болуп, андан аркы өмүрү «күзгү түнгө» окшошуп баратканын баамдайт. Кара сөз түрүндөгү чыгармачылыкта повесть жазуунун калыптанган тажрыйбасы болбогондуктан, С. Карачев алгачкы адабий тажрыйбасын жаңыдан пайда болуп жаткан идеялык мазмунду берүүдө лиризмдин адабий чыгармачылыкка калыптанган кадимки көркөм турмуштун өзү түптөгөн ички-тышкы драматизмди ачып көрсөтүүчү салттуу кызматын кылгандыгында турат. «Ачык аяз, күзгү түн, андагы тынччылыкты бузган муң-зарлуу үн» кандайдыр бир деңгээлде өзүнө терең маанини ичине алган лиризмден гана кабар бербестен, повесттин башкы каармандарынын бири – Жыпар, «атасынын зомбулугуна тымызын каршылык көргөзүп, өзү каалаганын иликтейт. Жайлоодогу кыз

оюнда Жунушту көрүп, ага ашык болот. Жунуш да кызды жан дили менен сүйүп калат. Экөө түн жамынып, жашынып кезигишип, кат жазышып, антташып жүрөт. Жыпардын тоюна эки күн калганда Жунуш сүйгөн кызын түндөп ала качат, бирок эки жаш куугунчулардын колуна түшөт.

Жыпар айласыз Мамырбайга токол болуп барып, ээн баштык кылып манаптын абийирин төккөнү үчүн күң абалына түшөт. Жунуш болсо камакка алынат. Ал аңгыча калың кыргыз Турпанга үркүп, байкедей дебей карыпчылык тартат. Кыйын шарттарда Жунуш Жыпарды издеп таап, экөө кайра баш кошууга ниет кылышат, алар кезигишчү жерди болжошот. Болжошкон жерге келгенде Жыпар аты менен аскадан кулап өлүп, Жунуш аны таппай калат» [4].

Чыгарма керектеп, лиризмдин андан ары тереңдешине «суусап» турса да, ал ошол мезгилдеги саясий-социалдык заказдан ары тереңдей албай, ошол учурда актуалдуу мааниге ээ кыздын ыктыярсыз калыңга бааланышы, андан кутулуу үчүн көңүлүнө толгон адамды издеп далбас урушу, акыраягында кайгылуу өлүмгө чейин жеткирген жан дүйнөдөгү толгонуулар, ички дүйнөдөгү абал үстүрт баяндоонун чегинде кала берген. Буга мисал катары повесттеги «эпилогду» көрсөтсөк болот, окуя анда төмөндөгүдөй жыйынтыкталат: «23-жылы Жунушту Фергана областында учураттым. «Сото» карамай кенинин башкармасындагы бир бөлүмдүн башчысы экен. Квартирине барып, бир топко чейин эл-журтту, өткөн күндөрдү эскерип отурдук. Мамырбайды Тескеске бара жатканда калмактар өлтүргөнүн, Кендирайдын молдолукту таштап контрабандага кошулуп кеткенин айтты. Сөз ыңгайы келгенде Жыпарды да эскерип өтүм эле өңү азыраак өзгөрө түшүп:

- Ээй жашчылык-масчылык... баары чогулуп келип акмакчылык! ... - деп ары-бери басып келип, - азыр аны ойлоор чак эмес, чарбабызды жолго коюу, өнөр жайыбызды күчөтүү заман! ... Не до любви, братец мой! - деп ордуна отурду» [5].

Мына бул сүйлөмдөргө көңүл бурсак, окурмандын Жунушка карата мамилесин өзгөртүүгө шарт түзүп жатканы байкалат, чыгармада доорго мүнөздүү жасалмалуулук бар экендиги даана көрүнөт. Маселен, бул повести талдап келип, С.Жигитов төмөнкүдөй жазат:

«Эркисиз күндөрдөн» пейзаж, лирикалык чегинүү өңдөнгөн беллетристикалык жасалгалар да бир кыйла орун алган. «Эркисиз күндөрүнүн» баяндоолорунан, сүрөттөө ыкмаларынан, сюжет курулушунан, стилинен автордун белгилүү даражада адабий билими, чыгармачылык тажрыйбасы бары, ошондой эле өзү жазып жаткан турмуштук материалды жакшы билгени дурус эле баамга урунат. Айрым каармандарын, асыресе Мамырбай менен Кендирайды социалдык-таптык жана психологиялык жактан мүнөздөгөндө, кыргыз турмушунун жана табиятынын кээ бир моменттерин сүрөттөгөндө жазуучу кадыресе реалист кыраакы художник экенин таасын көргөзөт» [6].

Адабиятчынын повесть жөнүндө айтылган бул пикиринин чындыгы бар экендигин жокко чыгара албасак да, Жунуштун өз башынан өткөн тагды-

рында лирикалуу-эмоционалдуу окуяларды жокко чыгарып, «аны ойлоор чак эмес» деп, аны «жашчылык-масчылык», ал тургай «акмакчылык» катары карашы лиризмге сугарылган образдын кадырын гана түшүрбөстөн, чыгармадагы пафоско тикелей терс таасирин тийгизгендиги байкалат. Натыйжада, ушул сөздөрү үчүн окурман Жунушту «чарбаны жолго коюуга, өнөр жайды күчөтүүгө» аракеттенген өз элинин патриоту катары элестетпестен, тескерисинче, күнүмдүк турмуштун кызыкчылыгына азгырылып, өзүмчүл адам катары элестетет. Мындай көрүнүш повесттеги «керектүү окуялар» композициялык жактан жакшы уюштурулбай, каармандардын татаал табиятын аныктоочу көркөм деталдар жеткиликтүү иргелип алынбай, анын таасиринде чыгарманын көркөм-эстетикалык насилине доо кетип, лиризмге бай сүрөттөөлөр менен баяндоолор реалисттик касиетинен алыс калып, ал тургай айрым учурларда натуралисттик мүнөздө берилгендиктен, образдар психологиялык жактан жансыз көрүнүп, лиризм лирикалык-риторикалык чегинүүлөр катары обочолонуп калгандыгы менен түшүндүрүлөт.

Белгилүү адабиятчы С. Жигитовдун жогорку ою маанилүү экендиги талашсыз болсо да, алгачкы повестте жаңыдан колдонулган лиризмди бийик деңгээлине жеткире албай калган тарыхый жагдайлар бар. Биринчиден, ага окуялар композициялык жактан жакшы уюштурулбай, көркөм деталдарды иргөө жана колдонууда жазуучулук чеберчиликтин жетишсиздиги болсо, экинчиден, лиризм зарыл керектеп турган жан дүйнөнүн «ичине» сүңгүп кирбестен, сырткы окуяларда калгандыгы, каармандын коомдук иштерине айрыкча басым жасагандыгына, сүрөттөөлөр менен баяндоолордун арбын берилип калгандыгына ошол мезгилдеги саясий-социалдык талаптар менен маанилүү роль ойногон.

Ошол мезгилдеги адабий чыгармалардын көркөм-эстетикалык касиетине тикелей таасирин тийгизген саясий-идеологиялык талаптардан келип чыккан «мазмунду» Н.А.Гуляев өзүнүн «Адабият теориясы» окуу китебинде төмөнкүдөй түшүндүрөт:

«Новое содержание, подсказанное жизнью, часто сбрасывает старую художественную форму. Например, писателей социалистического реализма, стремящихся ввести в искусство образ революционера, политического борца, естественно, не могла удовлетворить структура семейного романа XIX в., основанного на любовных конфликтах. Она была тесна для нового содержания. В результате в творчестве социалистических реалистов утверждается роман нового типа с ярко выраженными эпопейными чертами, позволяющий изображать героя в революционной борьбе («Мать» Горького, «Чапаев» Фурманова)» [7].

Эгерде лиризм автордук баяндоодон, пейзаждык сүрөттөөдөн ары жылып каармандын өзүнө, анын жан дүйнөсүндөгү аракетине барса, образдар бүдөмүк калбай ачылып, сырткы аракеттердин таасиринде калган натуралисттик касиет реалисттик чеберчиликке өтүп, кызыксыз жана жадатма абалды түзгөн кемчилдигинен арылмат. С.Жигитов повесттин ушундай кызыксыз жана жадатма мүнөзгө ээ

болушун дал ошол лиризмге таандык касиеттин ашыкча берилип кетишинен көрөт, адабиятчынын өз сөзү менен алганда «повесттен чубалжыган пейзаждык сүрөттөөлөрдүн жана лирикалык-риторикалык чегинүүлөрдүн көбүрөөк орун алышы да өз таасирин тийгизбей койгон эмес» [8].

Автор катары С.Карачевдин кемчилдиги кыргыз элинде оозеки чыгармачылык жана кол жазма адабияттын үлгүлөрү аркылуу калыптанган лиризмди совет доорунда пайда болгон коммунисттик идеологиянын талаптары менен айкалыштырууга аракеттенгени, жаңы доордун кызыкчылыгында туруп, саясий мазмунга ээ, тапчыл мүнөзү бар социалисттик идеал менен айкалыштыруу муктаждыгы баары бир көркөм адабияттын калыптана элек үлгүлөрүндө айрым кемчиликтердин кетишин шарттамак. Ошондуктан, повестте кемчиликтер канчалык кездешпесин анын аталган жанрда жаралган алгачкы саамалык экендигин эсепке алсак, лиризмдин мынчалык деңгээлге көтөрүлүп кызмат кылышы, биринчиден, жазуучунун өзү жазып жаткан ар бир окуяга же көрүнүшкө кайдигер эмес экендигин билдирсе, экинчиден, анын композициялык куруу чеберчилигине тикелей таасирин тийгизген оозеки жана кол жазма адабияттын ага чейинки тажрыйбалары турганын анык көрсөтүп турат. Повести азыркы деңгээл менен алганда, анда көркөм сүрөттөөнүн динамизми жетишсиз экендиги ачык байкалат да, анын натыйжасында окуянын сүрөттөлүшү, каармандардын ички тышкы аракеттери талап кылган психологизм, окуялардын өнүгүшү аркылуу ийгилик жарата турган образдардагы полифонизм жоктугунан экендиги даана байкалат. Ошондой болсо да чыгарманы окурман үчүн кызыктуу кылып кармап турган жагдай бар, ал дал ушул «лирикалык-риторикалык чегинүүлөр» аркылуу өзгөчө бир касиетке ээ болуп турган лиризмге байланыштуу болуп саналат. Ошондой эле алгач кадам таштаганда эле лиризмдин минтип жаңыдан пайда болгон повесть жанрында терең байып, көркөмдүк жүк көтөрүшүнө эл арасында мурда калыптанган кара сөз түрүндөгү болмуш, оозеки окуяларды эмоционалдуу-экспрессивдүү сүрөттөгөн көркөм-композициялык компоненттин орду бар экендиги талашсыз [9].

Болбосо, бардык көрүнүштөрдөн тапчыл карама-каршылыкты издөөнү социалисттик реализм

катары түшүнгөн адабий процессте адамдын жеке турмушуна, жан дүйнөсүндөгү ички толгонууларга, кубаныч-кайгыларга, алардын таасиринде пайда болгон психологиялык өзгөрүүлөргө кеңири жол ачылган эмес. «Эрксиз күндөрдө» повестинин автору гана мындай тоскоолдуктарга кабылбастан, ошол мезгилде калем кармаган ар бир калемгерге тагылган милдет катары катуу талап кылынган маалда турмуштун азап-тозоктуу көрүнүшүн, адамдын жан дүйнөсүн термелткен лиризмди пайдалануу мактоого арзый турган көрүнүш.

«Эрксиз күндөрдө» повести жаралган мезгилде адабий-көркөм өнөр өзүндө коммунисттик идеалды гана калыптандыруу аракетинде болбостон, М.Горькийдин сөзү менен айтканда: «Сатирик в отношении к прошлому, беспощадный реалист в настоящем и революционный романтик в предвидении, в оценке будущего – вот таким, на мой взгляд, должен быть литератор – выдвигенец рабочего класса» [9] - болууга тийиш эле. «Эрксиз күндөрдө» повести реалдуу болмуштун өзүн социалисттик мазмун менен чагылдырууга аракет кылгандыктан, Жунуштун Жыпарды «ойлоого кудурети келбей», «чарбаны жолго коюуга, өнөр жайын күчөтүүгө» далбастайт.

Адабияттар:

1. Карачев С. Эрксиз күндөрдө – К-те: Алгачкы кадамдар. - Ф.: Кыргызстан, 1981. - 61-б.
2. Карачев С. Эрксиз күндөрдө – К-те: Алгачкы кадамдар. - Ф.: Кыргызстан, 1981. - 61-б.
3. Карачев С. Эрксиз күндөрдө – К-те: Алгачкы кадамдар. - Ф.: Кыргызстан, 1981. - 61-б.
4. Кыргыз совет адабиятынын тарыхы. – Ф.: 1987. - 1-том. - 75-б.
5. Карачев С. Эрксиз күндөрдө. - К-те: Алгачкы кадамдар. - Ф.: Кыргызстан, 1981. - 10-б.
6. Жигитов С. 20-жылдардагы кыргыз адабияты. - Ф.: Илим, 1984. - 64-б.
7. Гуляев Н.А. Теория литературы. - М.: Высшая школа, 1985. - С. 92.
8. Жигитов С. Алгачкы кыргыз прозалары. - К-те: Алгачкы кадамдар. - Ф.: Кыргызстан, 1981. - 10-б.
9. Эркебаев А. Кыргыз адабиятынын аз изилденген барактары. - Б., 2004. - 14-б.
10. Горький М. Несколько слов. - К-те: Русские писатели о литературном труде. - М.: 1956. - Т.4. - С. 56.

Рецензент: к.филол.н., доцент Жаныбаева М.А.